

УДК 347.4

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.1.40>

ДОГОВІРНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА У ПРАВІ УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄС: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Коваленко М.С.,
*адвокатка, кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри правознавства
Полтавського університету економіки і торгівлі
ORCID: 0000-0003-0153-4613*

Коваленко М.С. Договірне регулювання сурогатного материнства у праві України та країн ЄС: порівняльний аналіз.

У статті здійснено комплексний порівняльно-правовий аналіз договірного регулювання сурогатного материнства в Україні та державах-членах Європейського Союзу. Автор розглядає основні підходи до правової природи договору про сурогатне материнство в українському законодавстві, де такий договір здебільшого трактується як договір про надання послуг із елементами медичних, цивільно-правових та сімейно-правових зобов'язань. Наголошено на необхідності кваліфікації цього договору як змішаного та спеціального правового інструменту, що потребує чіткого визначення істотних умов, процедури укладення та обов'язкового нотаріального посвідчення.

Особливу увагу приділено аналізу моделей правового регулювання сурогатного материнства у країнах ЄС: таких як Греція (дозволена форма із судовим дозволом), Великобританія (на момент членства в ЄС, часткова легалізація на неприбутковій основі), Франція (загальна заборона), а також у Нідерландах (модель обмеженого дозволу). Розкрито суттєві відмінності у підходах до дозволеності, законності та визнання договорів, укладених за межами країни.

У контексті розвитку транскордонного сурогатного материнства окреслено основні виклики міжнародного приватного права, зокрема щодо визнання батьківства, набуття громадянства, реєстрації дитини та забезпечення права на сімейне життя. Проаналізовано європейську судову практику (зокрема, рішення ЄСПЛ у справах *Mennesson v. France*, *Paradiso and Campanelli v. Italy*), яка формує підходи до визнання правовідносин, що виникають із договорів сурогатного материнства. У підсумку сформульовано пропозиції щодо вдосконалення національного правового регулювання в Україні з урахуванням міжнародних стандартів та європейських практик із дотриманням принципу найкращих інтересів дитини та поваги до людської гідності.

Автор робить висновок, що Україна дотримується однієї з найбільш ліберальних моделей договірного регулювання сурогатного материнства серед європейських країн, водночас не маючи цілісного та систематизованого законодавчого акта у цій сфері. Першочерговим завданням є розробка спеціального закону, який би врегулював ключові аспекти правовідносин, пов'язаних із сурогатним материнством.

Ключові слова: договір про сурогатне материнство ; Європейський Союз; міжнародне приватне право; батьківство; репродуктивні технології; транскордонне сурогатне материнство; права дитини; договір на надання послуг; правове регулювання; змішаний договір.

Kovalenko M.S. Contractual regulation of surrogacy in the legal systems of Ukraine and EU member states: a comparative analysis.

The article provides a comprehensive comparative legal analysis of the contractual regulation of surrogacy in Ukraine and European Union member states. The author examines the legal nature of the surrogacy agreement under Ukrainian law, where such a contract is generally regarded as a contract for the provision of services, incorporating elements of medical, civil, and family law obligations. It is emphasized that the surrogacy agreement should be classified as a mixed and special legal instrument requiring clearly defined essential terms, formal procedures for conclusion, and mandatory notarization.

Particular attention is given to the legal models of surrogacy regulation in selected EU countries, including Greece (permitted with court authorization), the United Kingdom (at the time of EU membership, partially legalized on a non-commercial basis), France (prohibited), and the Netherlands (limited allowance). The study highlights the significant differences in the legal recognition and permissibility of domestic and cross-border surrogacy agreements.

In light of the growing practice of international surrogacy, the article outlines key challenges in private international law, such as the recognition of legal parenthood, acquisition of citizenship, child registration, and the right to family life. European case law (particularly the ECtHR decisions in *Mennesson v. France*, *Paradiso and Campanelli v. Italy*) is analyzed for its impact on the legal treatment of parent-child relationships established through surrogacy.

The article concludes with recommendations for improving the national legal framework in Ukraine, considering international human rights standards, European best practices, and the principle of the best interests of the child.

The author concludes that Ukraine adheres to one of the most liberal models of contractual regulation of surrogacy among European countries, while lacking a comprehensive and systematized legislative act in this field. The primary task is to develop a special law that would regulate the key aspects of legal relations related to surrogacy.

Key words: surrogacy agreement; European Union; international private law; parenthood; reproductive technologies; cross-border surrogacy; child's rights; service agreement; legal regulation; mixed contract.

Постановка проблеми. Актуальність теми порівняльного аналізу договірному регулюванню сурогатного материнства у праві України та країн ЄС зумовлена стрімким розвитком допоміжних репродуктивних технологій та зростанням кількості транскордонних сурогатних програм, що потребують чіткого правового врегулювання. В Україні сурогатне материнство є легальним і досить поширеним явищем, однак відсутність єдиного підходу до змісту та форми договору, гарантій прав сторін, а також визначення юридичного статусу дитини викликає низку правових колізій, зокрема у міжнародному контексті. У країнах Європейського Союзу (далі – ЄС) підходи до правового регулювання істотно різняться: від повної заборони до часткової легалізації, що створює значні складнощі у випадках, коли українські громадяни чи іноземці вступають у відповідні правовідносини. Це зумовлює необхідність комплексного аналізу законодавчих моделей, спрямованого на вдосконалення національного регулювання з урахуванням європейських стандартів та принципу найкращих інтересів дитини. Особливої ваги набуває питання договірному регулюванню таких відносин. У зв'язку з викладеним, пропонуємо детальніше розглянути особливості нормативного забезпечення сурогатного материнства в Україні та країнах ЄС з акцентом на договірний аспект.

Таким чином, **мета дослідження** полягає у визначенні особливостей договірному регулюванню сурогатного материнства в Україні та порівнянні їх із правовими підходами, що застосовуються в країнах Європейського Союзу, з метою виявлення правових прогалин, колізій та найкращих практик, які можуть бути використані для вдосконалення національного законодавства України з урахуванням міжнародних стандартів, прав людини та принципу найкращих інтересів дитини.

Стан опрацювання проблематики. Питання договірному регулюванню сурогатного материнства в розрізі порівняння з іноземними державами вивчали науковці: С.О. Болдіжар, О.Л. Дзюбенко, О.С. Мітрякової, Е.А. Писарева, А.В. Ящук, а також К. Maikut, О. Savaida-Zdrenyk, I. Tsmots, однак, залишається невирішеним питання, що так і не знайшли єдиного вирішення. В першу чергу, це питання визначення правової природи договору про сурогатне материнство, встановлення батьківства, захист прав сторін договору. В Україні ця сфера врегульована лише фрагментарно, переважно через підзаконні акти та норми цивільного права загального характеру, тоді як спеціальний закон про сурогатне материнство досі не ухвалено. Це свідчить про у дослідженні, аналізі та розробці узгоджених підходів, які поєднували б міжнародні стандарти прав людини та національні особливості правових систем.

Виклад основного матеріалу. В Україні сурогатне материнство дозволене, але відсутнє спеціалізоване законодавство, яке б детально регулювало укладення та виконання договорів у цій сфері. Відповідно до Наказу Міністерства охорони здоров'я України України № 787 від 09.09.2013 року «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні», сурогатне материнство можливе за медичними показаннями. При цьому договір укладається у письмовій формі, однак не врегульовано питання юридичної сили такого договору, відповідальності сторін та процедури визнання батьківства [1].

Цивільний кодекс України не містить окремої норми щодо договору про сурогатне материнство, а тому питання кваліфікації такого договору (як відплатного чи безвідплатного, як договору про надання послуг чи підряду) залишається відкритим [2].

Договір про сурогатне материнство укладається в письмовій формі між потенційними батьками (генетичними батьками) та сурогатною матір'ю. Проте його правова природа не визначена законодавчо. У юридичній літературі існують кілька підходів до тлумачення цього договору.

Найпоширенішою є позиція, що договір про сурогатне материнство варто розглядати, **як договір про надання послуг**, за аналогією з главою 63 Цивільного кодексу України. О.Л. Дзюбенко, розглядаючи договір сурогатного материнства крізь призму самого поняття, стверджує, про приналежність договору про сурогатне материнство до договорів про надання послуг. Разом з тим, вона визначає предмет та ціну договору, як істотні умови [3, с. 38].

Цей підхід потребує додаткової аргументації, оскільки сурогатне материнство не є типовим прикладом послуги у класичному сенсі. На нашу думку, не можна безсумнівно говорити про приналежність договору про сурогатне материнство до договорів про надання послуг. У доктрині цивільного права така категоризація може оспорюватись, зокрема через **специфіку предмета договору**, що пов'язаний з біоетичними цінностями, правами дитини та елементами особистих немайнових прав. Проте, ми не виключаємо, що це може бути **одним із можливих підходів**.

Іншим баченням ділиться О.С. Мітрякової, яка **розглядає договір сурогатного материнства як договір підряду, оренди та послуг**. На її думку, залучення сурогатної матері до виношування дитини для біологічних батьків протягом визначеного часу іноді розглядається як правовідносини, подібні до орендних. У цьому контексті відшкодування витрат, пов'язаних з вагітністю, а також винагорода за надані репродуктивні послуги можуть трактуватись як своєрідна «плата» за тимчасове використання репродуктивної функції сурогатної матері [4, с. 90].

З наукової точки зору, така позиція викликає серйозні етичні та правові застереження, незважаючи на спробу вченої провести аналогію між договором сурогатного материнства та класичними цивільно-правовими зобов'язаннями. Більш того, ідея вченої про подібність договору сурогатного материнства до договору оренди, є контрверсійною та потребує обережного тлумачення. Оренда передбачає тимчасову передачу речі у користування, тоді як у випадку сурогатного материнства мова йде про біологічні процеси, репродуктивну функцію жінки та права людини, які за своєю природою не можуть бути предметом орендних правовідносин.

Така метафора може мати певне пояснювальне значення, проте з правової і етико-правової точки зору вона неприйнятна, адже суперечить положенням міжнародного права у сфері захисту гідності людини (зокрема, Конвенції про захист прав людини і гідності людської істоти у зв'язку із застосуванням біології та медицини (Oviedo Convention)) [5].

На нашу думку, цілком доречним є віднесення договору про сурогатне материнство до змішаних цивільно-правових договорів, оскільки він поєднує в собі елементи різних видів зобов'язань, зокрема договору про надання послуг, підряду, медичного обслуговування. Його особливість полягає у багатокомпонентності правовідносин: з одного боку, він регулює надання послуг з виношування дитини, з іншого – містить положення, пов'язані з медичним втручанням (екстракорпоральне запліднення, контроль за перебігом вагітності тощо), фінансовою компенсацією витрат, а також майбутнім переданням новонародженої дитини замовникам. Такий договір виходить за межі традиційної договірної моделі, оскільки зачіпає особисті немайнові права, біоетичні аспекти, права дитини та репродуктивні права жінки, що потребує особливого правового регулювання і виключає можливість його жорсткої кваліфікації як договору лише одного виду.

Відсутність визначення природи договору про сурогатне материнство є не єдиною проблемою, що існує у цій сфері. Законодавчо не визначені також механізми захисту сторін у випадку невиконання договору, питання відмови сурогатної матері від дитини, розміру та порядку виплати винагороди, правовий статус дитини до моменту державної реєстрації та інші важливі аспекти.

Згідно зі статтею 123 Сімейного кодексу України, у випадку застосування допоміжних репродуктивних технологій, батьками вважаються подружжя, які дали згоду на відповідну процедуру. Однак ця норма не повною мірою охоплює всі можливі ситуації, зокрема, випадки участі осіб, що не перебувають у шлюбі, або міжнародні аспекти (транскордонне сурогатне материнство) [6].

Відсутність законодавчої конкретизації породжує ризики порушення прав як сурогатної матері, так і генетичних батьків, а також дитини. У зв'язку з цим потреба у кодифікації та спеціалізованому правовому регулюванні договору про сурогатне материнство в Україні є надзвичайно актуальною.

На рівні ЄС не існує єдиного нормативного акта, який би безпосередньо та комплексно регулював укладення договорів сурогатного материнства. Це питання залишається у винятковій компетенції держав-членів, що зумовлює значну різницю у правовому регулюванні сурогатного материнства в межах ЄС. Водночас, на рівні міжнародного та європейського права існують акти, які опосередковано вплива-

ють на законодавчу політику країн у цій сфері. Наприклад, Хартія основних прав Європейського Союзу (2000), положення якої положення інтерпретуються як запобіжник проти експлуатації репродуктивних функцій жінки через комерційне сурогатне материнство [7].

Директива 2004/23/ЕС про встановлення стандартів якості й безпеки для донорства, забору, тестування, обробки, зберігання та розподілу тканин і клітин людини. Хоч не стосується прямо сурогатного материнства, охоплює **аспекти біобезпеки та етики**, які є релевантними в контексті ЕКЗ та використання донорських клітин [8].

Юридична ініціатива Гаазької конференції з міжнародного приватного права (НССН) вже багато років працює над розробкою міжнародного правового інструменту для визнання батьківства у випадках транс-національного сурогатного материнства. **З огляду на зростаючу кількість випадків сурогатного материнства на міжнародному рівні, кінцевою метою Гаазької роботи є не боротьба з цією практикою, а підготовка документа, який послужить основою для майбутньої міжнародної конвенції про сурогатне материнство [9].**

У країнах ЄС договірне регулювання сурогатного материнства є вкрай неоднорідним і відображає баланс між національним суверенітетом у сфері сімейного права, етичними стандартами та правами людини. У ряді держав (зокрема, Німеччина, Франція, Швеція) сурогатне материнство заборонене або ж не допускається на комерційних засадах, що відображається у відсутності правового визнання договорів про сурогатне материнство – вони вважаються такими, що суперечать публічному порядку (*ordre public*). У цих країнах укладання таких договорів не допускається навіть у разі згоди всіх сторін, оскільки вважається, що об'єктивація жіночого тіла та дитини як «результату» договору є неприпустимою з точки зору захисту людської гідності [10].

Водночас, в інших країнах ЄС, як-от Греція, Велика Британія (у контексті її попереднього членства в ЄС), Нідерланди, Чехія та Бельгія, застосовуються різні форми дозволу на сурогатне материнство, зокрема на некомерційних або частково компенсованих засадах. У Греції, наприклад, можливість укладання договору про сурогатне материнство передбачена законом № 3089/2002, який встановлює вимоги до сторін, порядок отримання судового дозволу на реалізацію угоди та заборону на грошову винагороду, окрім компенсації витрат. У Великій Британії діє Закон про сурогатне материнство 1985 року (*Surrogacy Arrangements Act*), що не визнає сурогатний договір як такий, що має юридичну силу, але допускає здійснення некомерційних угод, які можуть бути підтримані у цивільно-правовому порядку, а батьківські права передаються шляхом окремої судової процедури (*parental order*) [11].

Таким чином, договірне регулювання сурогатного материнства в країнах ЄС варіюється від повної заборони до обмеженого дозволу на підставі суворих юридичних та етичних критеріїв. Цей підхід зумовлений необхідністю забезпечення комплексного балансу між інтересами всіх учасників правовідносин – біологічних (або генетичних) батьків, сурогатної матері та дитини, – що вимагає високого ступеня правової деталізації договорів, судового контролю та гарантій недопущення комерційної експлуатації репродуктивних функцій. На основі проведеного дослідження міжнародного досвіду, пропонуємо порівняти досвід застосування сурогатного материнства в Україні та ЄС (Рис 1).

Критерій	Україна	Країни ЄС
Законодавче врегулювання	Часткове (наказ МОЗ, загальні норми ЦК)	Відсутнє або спеціальне (залежно від країни)
Допустимість комерційного сурогатного материнства	Так	Лише в Греції
Юридична сила договору	Фактично не визначена	Визначена (Греція), обмежена (Велика Британія), відсутня (Франція, Німеччина)
Регулювання батьківства	Через суд, нотаріальні заяви	Залежно від країни: через суд або автоматично

Рис. 1 [12]

Сурогатне материнство є дуже делікатною темою, яка викликає ряд етичних проблем і по-різному регулюється в різних країнах-членах ЄС. Важливо розглядати договори про сурогатне материнство не лише з позиції національного законодавства, а й через призму **міжнародного приватного права та основоположних прав людини**, що є цілком виправданим з огляду на сучасну практику транснаціонального сурогатного материнства. Дійсно, питання **визнання батьківства, цивільного статусу дитини, громадянства та права на сімейне життя** часто стають предметом розгляду судів, зокрема Європейського суду з прав людини, як у справах *Mennesson v. France* чи *Paradiso and Campanelli v. Italy* [13, с. 131].

Існують потенційні ризики **комерціалізації репродуктивних процесів**, що ставить під сумнів дотримання принципів людської гідності. **Стаття 81** Договору Про функціонування Європейського Союзу відкриває можливості гармонізації в окремих аспектах сімейного права з транскордонними наслідками, однак варто уточнити, що саме регулювання сурогатного материнства залишається предметом великої дискусії, а спроби досягти єдності у межах ЄС наразі не увінчались успіхом [14].

Висновки. Враховуючи вищевикладене, порівняльний аналіз свідчить, що Україна має одну з найбільш ліберальних моделей договірної регулювання сурогатного материнства в Європі, хоча при цьому відсутнє комплексне законодавство. У країнах ЄС переважає обмежувальний або заборонний підхід, з рідкісними винятками. Україні доцільно в першу чергу, розробити окремий закон про сурогатне материнство, зокрема врегулювати правову природу договору, права й обов'язки сторін. Визначення понятійного апарату, в тому числі поняття «сурогатного материнства», чітке визначення правової природи договору про сурогатне материнство, встановлення чіткого механізму визнання батьківства та захисту прав дитини – це першочергові питання, що підлягають вирішенню. Окрім того, потрібно запровадити судовий або адміністративний контроль за змістом та виконанням договорів. Такий підхід дозволить забезпечити баланс між інтересами замовників, сурогатних матерів та дитини, а також зменшити ризики зловживань і правових колізій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 № 787. Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text>.
2. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
3. Дзюбенко О.Л. Договір про сурогатне материнство: правова природа, суб'єктний склад та істотні умови. *Dictum factum*. 2021. № 1. С. 34-44.
4. Ящук А.В., Писарева Е.А. Правова природа та предмет договору сурогатного материнства. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Том 1. 2018. С. 88–93.
5. Конвенції про захист прав людини і гідності людської істоти у зв'язку із застосуванням біології та медицини: Конвенція від 04.04.1997. Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334#Text.
6. Сімейний кодекс України: Кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
7. Хартія основних прав Європейського. Європейське право. 2013. № 1-2. С. 294–304.
8. Директива Європейського Парламенту і Ради 2004/23/ЄС від 31 березня 2004 року про встановлення стандартів якості та безпечності для донорів, заготівлі, тестування, перероблення, консервації, зберігання та реалізації людських тканин і клітин: Директива від 31.03.2004 № 2004/23/ЄС. Європейський Парламент. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-04#Text.
9. Analysis of the Hague protocol «For the recognition of legal parentage established following an international surrogacy contract». *The Hague Conference on private international law*. 2022. URL: <https://abolition-ms.org/en/our-actions/international-institutions/hcch-en/analysis-of-the-hague-protocol-for-the-recognition-of-legal-parentage-established-following-an-international-surrogacy-contract/>.
10. International Surrogacy Laws. *Ukrainian Family Law*. URL: https://www.familylaw.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=69&Itemid=99&lang=en.

11. Maikut, K., Savaida, O., Zdrenyk, I., & Tsmots, U. Legal regulation of surrogacy: International experience, status and prospects for development in Ukraine. *Social & Legal Studios*. № 7(3). 2024. 169–177.
12. Regulating international surrogacy arrangements - state of play. Policy Department C. Citizens' Rights and Constitutional Affairs. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/571368/IPOL_BRI\(2016\)571368_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/571368/IPOL_BRI(2016)571368_EN.pdf).
13. Болдіжар С.О. Сурогатне материнство у практиці європейського суду з прав людини. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. № 7(35). Т. 1. 2020. С. 129–136.
14. Treaty on the Functioning of the European Union. *Official Journal of the European Union*. 2016. https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2016/art_81/oj/eng.